

SZILÁGYI LÁSZLÓ

A SZAVAZÓBOTOK ÁRA

(Az 1872. évi parlamenti választások fedezetlen költségeinek kiegyenlítéséről szóló 1876. évi XXVI. tc. története)¹

1876. június 5-én nyert szentesítést az 1876:XXVI. tc., amelynek első két paragrafusa az 1875-ben tartott általános országgyűlési képviselő-választások költségeihez szükséges póthitelről szólt, harmadik paragrafusa pedig felhatalmazta a belügyminisztert, hogy „az 1872. évi országgyűlési képviselő-választások idejéből: Szabolcs megyében 2093 forint, Heves és Külső-Szolnok t. e. vármegyékben pedig 2360 forintnyi fedezetlenül maradt költségeket is kiegyenlíthesse s ezeket az 1875. évi LV. tc. 2. §-a XIV. fejezetének 3. címe alatt megszavazott hitelből fedezhesse.”² A törvény végrehajtásával a 4. § értelmében a belügy- és a pénzügyminisztert bízták meg.

Joggal vetődik fel a kérdés: miért került az országgyűlés napirendjére 1876-ban az 1872. évi képviselő-választás költségeinek ügye? Miért nem tudta vagy nem akarta a Belügyminisztérium a költségeket még 1872-ben, az 1872. évi költségvetés alapján fedezni, és miért látták szükségesnek a honatyák, hogy mindössze 4453 Ft hiányról külön törvény szülessen? (Ez az összeg mindössze 0,11%-a az 1872. évi állami költségvetésről szóló 1872:VII. tc. 2. §-a értelmében a megyék, kerületek, vidékek és székek közigazgatási, árva- és gyámhatósági kiadásaira megszavazott 3 882 778 Ft-nak (az erdélyi törvényhatóságok kiadásai nélkül), miközben a Belügyminisztérium 20 000 Ft hitelt kapott „különféle előre nem látható költségekre.”³

Ezekre a kérdésekre szeretnénk választ kapni az 1872. évi szabolcsi képviselő-választások és a választási költségek körül kibontakozó politikai-jogi vita történetének leírásán keresztül.⁴

1 A tanulmány a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzati Levéltárban található Szabolcs vármegyei Központi Választmány iratainak (IV. B. 403.), valamint a Magyar Országos Levéltár belügyminisztériumi általános iratainak (=K 150 II. kútfő. 10. tétel) feldolgozása alapján készült.

2 Magyar törvénytár 1875–1876. évi törvénycikkek. Bp., 1896. Franklin, 443. p. (A továbbiakban a törvénytár egyes köteteire az évszám megadásával, Mtt. rövidítéssel hivatkozom.)

3 Mtt. 1872–1874. 9. és 10. p.

A Szabolcs vármegyei Központi Választmány 1872. június 19-i 8. sz. határozatával titkos szavazást rendelt el a hat vármegyei kerületben (a nagykállói, nyírbátori, tiszalöki, kisvárdai, nyírbogdányi és a nádudvari kerületben) azért, hogy „az országszerte nagy mérvet öltött vesztegetések lehetőleg korlátoztassanak, és a választópolgárok szabad akaratnyilvánítása biztosíttassék.”⁵ A többségében baloldali politikai beállítottságú választmány ezzel — az átlagos magyarországi gyakorlattal ellentétben — megvalósította a 48-as párt 1872 januárjában megfogalmazott választási programjának egyik célkitűzését. Az általános választójog bevezetésére nem vállalkozott és erre nem is törekedett, de az országgyűlési követek népképviseleti választásáról szóló és 1872-ben is érvényben lévő 1848. évi V. tc. 32. §-át a maga liberális politikai meggyőződése szerint „pontosította”. E paragrafus szerint „A szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi feljegyzésével — s valamint a szavazatok összeszámítása is nyilván történik.” A „nyilván” szó alatt a legtöbb választókerületben a szóbeli szavazást értették, és így a 20 éven felüli, választójoggal rendelkező férfi lakosok 1848-tól 1872-ig (majd az 1874:XXXIII. tc. 76. §-a értelmében 1910-ig, az utolsó dualizmus kori választásig) szóban adták le voksukat. Néhány vármegye számára azonban ez a kifejezés a választási eljárás nyilvánosságát, ellenőrzését jelentette. A titkos szavazást bizonyos kerületekben már 1848-ban bevezették, és 1861-ben a választási bíráskodás gyakorlatában is problémaként merült fel: a képviselőház igazoló osztálya a győri, a szabadkai és a komáromi választás megsemmisítését javasolta a titkos szavazás bevezetése miatt. A mandátumokat hosszas vita után igazolta a Tisztelt Ház, elvi értékű döntését a következőképpen indokolva: „a törvény szavaiból és annak szelleméből azt, hogy egyedül a nyilvánosan történt szavazás érvényes, következtetni egész határozottsággal annyival inkább nem lehet, mert a törvénykönyv kézen forgó példányaiban az V-dik tc. 33. §-ának szövege eltérő és határozatlan.”⁶

- 4 A választás eseményeinek politikatörténeti feldolgozását „Egy titkos parlamenti választás Szabolcs vármegyében (1872)” című tanulmányomban végeztem el. (In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai. Levéltári évkönyv XII. Nyíregyháza, 1997. 161–185. p.) Az olvasók szíves elnézését kérve itt kell korigálnom a tanulmány egyik hibáját (168. p.): a nyíregyházi összeíró küldöttség elnöke, Krúdy Gyula ügyvéd, nem az író édesapja, hanem nagyapja volt. A Krúdy családról: Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. IV. Nyíregyháza, 1997. 173–174. p.
- 5 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzati Levéltár IV. B. 403. Szabolcs vármegyei Központi Választmányának iratai 1872. 8. szám. (A továbbiakban: SzSZBMÖL IV. B. 403. Kpv-1872. 8.)
- 6 Képviselőházi Napló 1861. I. kötet 35–39. p. Idézi *Ruszoly József*: A választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948. Bp., 1980. 236–237. p.

Valóban: a törvény felirata mellett lévő 186. sz. iromány, az 1848:V tc. irománykötetben publikált szövege és az alsótábla első javaslata a titkos szavazás lehetőségének még sokkal határozottabb megfogalmazását adja: „A szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi feljegyzésével, a szavazatszedő választmánynak egyedüli jelenlétében: — a szavazatok összeszámítása mindazonáltal nyilván történik.”⁷

A választások törvényességét titkos szavazás miatt megkérdőjelező kérvényeket a képviselőház a későbbiekben is visszautasította,⁸ így a Belügyminisztérium — érthetően — 1872-ben is elnézte az átlagostól eltérő gyakorlatot. Amikor Szőgyéni Emil petíciót nyújtott be a titkos szavazás ellen, Tóth Vilmos belügyminiszter a választmányhoz írt levelében csupán enyhe rosszallását fejezte ki: ha a választások rendje bármilyen mulasztás miatt csorbát szenved, a felelősség egész súlya a Központi Választmányt, illetve a választási elnököt terheli.⁹ A rendelkezésemre álló adatok szerint a választmány ugyanakkor hivatalosan nem kérte a Belügyminisztériumtól a 8. sz. határozat jóváhagyását, és az erről szóló jegyzőkönyvet is csak 1872. július 5-én (3 nappal a választások előtt) terjesztette fel. Az iratok július 7-én érkeztek meg Budára, így azokat a Belügyminisztérium már nem tudta felülvizsgálni, és olvasatlanul küldte vissza.¹⁰ A Belügyminisztérium döntésében emellett szerepet játszott az is, hogy 1872-ben nemcsak Szabolcs foglalt állást a törvény demokratikusabb értelmezése mellett. Az 1872–75. évi országgyűlés irományai között egy kimutatás a következő megyékkel és városokkal kapcsolatban említi a titkos szavazást: Győr, Pest-Pilis-Solt, Heves és Külső-Szolnok megye, Komárom, Eger, Kecskemét, Szatmárnémeti, Gyöngyös város. (Sajnos a kimutatás nem pontos, például Szabolcsot nem találjuk a megyei törvényhatóságok között.)¹¹ Szabolcsban a politikai elit ezzel az eszközzel próbált a lakosság baloldali elkötelezettségének minél nagyobb teret engedni.

Fennmaradt az a tervezet, amelyet a Központi Választmány bizottsága (Székely Benedek, Nagy János és Gál Elek) a titkos szavazásról készített. E szerint a választópolgárok 5 láb hosszúságú (1,58 m), 1 hüvelyk (2,634 cm) átmérőjű pálcákkal szavaztak. A választó, miután a választási elnökség előtt feljegyezték a nevét, az elnöktől egy pálcát kapott, egyedül lépett egy téglá- vagy deszkafallal és függönyrel elválasztott szavazóhelyiségbe, és az ott felállított, a képviselőjelölt nevével

7 *Ruszoly J.*: i. m. 234. p.

8 Uo. 239. p.

9 MOL. K 150 1872. II. kútfő 10. tétel. 21134. jegyzőkönyvi szám.

10 SzSzBMÖL IV. B. 403. Kpv-1872. 147.

11 Az 1872–75. évi országgyűlés képviselőházának irományai. XVI. köt. Buda, 1874. 383–394. p.

és (az írástudatlan szavazók érdekében) pártjának színével jelölt ládák egyikébe dobta botját-voksát.¹² Más törvényhatóságok szavazócédulákkal, levélkével vagy — mint 1865-ben Szatmár városában — golyókkal biztosították a titkosságot,¹³ de a pálcák alkalmazása is ismert és tetszetős megoldás volt. Ennek magyarázata, hogy egy hamis szavazóbotot — figyelembe véve annak méreteit — szinte lehetetlen feltűnés nélkül becsempészni a választóhelyiségbe!

A botok, a szekrények elkészítése, valamint a megfelelő szavazóhelyiségek kialakítása jelentősen megdrágította a választásokat. A tervezet költségvetése szerint egy 4,5 láb hosszú (1,42 m), 4 láb széles (1,26 m) és 4 láb magas láda ára 6 Ft 20 kr-ba került. A szavazópálcákat az olcsó ár és a szabályos kivitelezés érdekében valószínűleg a tokaji fűrészmalomban készítették el. (Erről és a botok áráról sajnos nem maradtak fenn iratok.) Egy 3 öl szélességű (5,68 m) és 3 öl hosszúságú szavazási bódé előállítási költsége 86 Ft volt.

A tervezet költségvetési kereteit a választási elnökök és a Központi Választmány jócskán túllépték. A szavazóhelyiség felállítása és felszerelése Kisvárdán 483 Ft-ba került, amit Ilosvay Kristóf választási elnök a fakereskedőnek nem tudott kifizetni.¹⁴ A nagyállói választáson használt ládákat a megyeháza egyik termében fallal vették körül. Ezt a munkát 70 Ft 40 kr erejéig hitelből Mihalovics Ferenc „építőmester” végezte el.¹⁵ Nyírbátorban a szavazóhelyiséget gr. Dégenfeld Gusztáv választási elnök megbízására Bodnár Pál vállalkozó készítette el 340 Ft-ért.¹⁶

A titkos szavazás költsége összességében (a képviselőválasztással kapcsolatos egyéb kiadással együtt) 2399 Ft 18 kr-t tett ki. A számvevői észrevételek alapján később ezt az összeget 2359 Ft 18 kr-ra módosították.¹⁷ A Központi Választmány abban reménykedett, hogy a kiadások egyharmadát sikerül fedezni a választásokat követően a faáru elárverezésével, a nagyobb részt pedig a Belügyminisztérium a maga költségvetéséből fogja biztosítani. Mindkét esetben csalódnuk kellett, de az árat így sem kevesellhették: az 1872. július 8-i választások a baloldal győelmét hozták különösebb rendbontás, csalás, visszaélés nélkül. A titkos szavazás bevezetése visszaszorította a szavazatok vásárlását, az etetés-itatást, az erőszak alkalmazá-

12 SzSzbMÖL IV. B. 403. Kpv-1872. 11.

13 *Ruszoly J.*: i. m. 237. p.

14 MOL K 150. 1872. II. kútfő. 10. tétel. 15092. alapszám. (Azon belül 21510/1873. belügyminisztériumi jegyzőkönyvi szám.) A továbbiakban: 1872-II-10-15092. (21510/1873).

15 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (29589/1876).

16 SzSzbMÖL IV. B. 403. Kpv-1872. 154.

17 MOL K 150. 1872-II-10-15092. (39358/1872).

sát, bár egycsapásra nem hozott, nem hozhatott változást a vidám-küzdelmes választások hangulatában és gyakorlatában. A választási jegyzőkönyvek alaposabb elemzése ugyanis megmutatja, hogy a szavazatok leadására több kerületben pártokként került sor, tehát egy adott párt hívei a titkos szavazás ellenére is együtt szavaztak!

A választási küzdelmek elcsitulása után kezdetét vette a költségek megtérítésével kapcsolatos huzavona. Az első akadályt a közigazgatási gépezet nehézkessége, lassúsága jelentette. Ilosvay Kristóf, a kisvárdai választókerület elnöke 1872. július 11-i levelében arra figyelmeztette Bónis Barnabás alispánt, hogy a szavazóbódé deszkáinak elárverezéséről minél előbb intézkedjék. A deszkák állaga napról-napra romlott, kelendőségük, áruk is csökkent az elnök szerint, ráadásul a helybeliek is lopkodták.¹⁸ 1872 júliusában, augusztusában az alispán nevében Korányi Miklós, a Központi Választmány jegyzője több ízben fel is szólította Bónis Sámuel, a kerület szolgabíráját a szavazóbódék, bódészerelvények, ládák és lécek elárverezésére, intézkedés mégsem történt. A főjegyző még november 6-án is dühös, ingerült hangú levélben kénytelen utasítani az árverezésre Bónis Sámuel, valamint a vármegye többi szolgabíráját! (Kivételt csak a nagykállói választókerület képezett, melynek 3 szavazóládáját és 2335 db palcáját a Központi Választmány 1872. július 19-i 150. számú határozatával időközi választások esetére elraktározta).¹⁹

A választási kellékek piaci értékesítésének eredményéről nincsenek forrásaim, mindenesetre az ebből származó összeg kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a vállalkozókat kifizessék. A Központi Választmány 1872. november 22-én, majd 1873. február 22-én — az addigi gyakorlatnak megfelelően — a Belügyminisztériumtól kérte a 2359 Ft 18 kr-os költség megtérítését. A Belügyminisztérium azonban a Számvevőség jelentése alapján csak a nyomtatványokra, irodai szerekre, világításra, a választási helyek kibérlésére vagy azok átalakítására kiadott 296 Ft 22 kr kifizetését engedélyezte!²⁰

A gondban hagyott vármegye közgyűlése ezek után az országgyűlés képviselőházához fordult azzal a kéréssel, hogy engedélyezze számára a Belügyminisztérium póthitel igénybevételét és így a költségek fedezését.²¹ Az országgyűlés azonban nem kívánt foglalkozni ezzel a kérdéssel, így az ügy nem mozdult ki a holtpontról. A választási kellékeket elkészítő és szállító vállalkozók veszítették el leghamarabb

18 SzSzMÖL IV. B. 411. Alispáni iratok. 1872. 2827.

19 SzSzMÖL IV. B. 403. Kpv-1872. 150.

20 MOL K 150. 1872-II-10-15092. (43198/1872).

21 MOL K 150. 1872-II-10-15092. (19248/1873).

türelmüket. Goldstein Móric kereskedő, aki a kisvárdai választás bódéjához és felszereléséhez szállította a szükséges faanyagot, a költségek megtérítését követelve beperelte Ilosvay Kristóf választási elnököt. Ilosvay hiába kérte a Belügyminisztérium segítségét, hiszen „ily nemű kiadások fedezésére” — a belügyminiszter szerint — pénzalap nem állt rendelkezésükre.²² Ilosvay 1873. június 23-án 458 Ft 50 kr-t volt kénytelen kifizetni Goldstein Móricnak.²³ A kopócsapáti birtokos azonban választási elnökként a köztörvényhatóság utasítása szerint járt el, amikor a szükséges kellékeket megrendelte, és esze ágában sem volt a költségeket magára vállalni. Beperelte Bónis Barnabás alispánt, és követelte a 458 Ft 50 kr, valamint 1873. június 23-tól számított 6%-os kamatainak, a felmerült költségeknek a megtérítését.²⁴ Az alispán és a vármegye nehéz helyzetbe került, és most már minden lehetőséget megragadott: a megye közgyűlésének 1874. májusi, 48. számú határozata felhatalmazta az alispánt, hogy a megye utépítési pénztárából kölcsönözze a szükséges összeget, erre azonban a Belügyminisztérium, mivel a kölcsön az utépítési alap rendeltetésétől eltérő célt szolgált volna, nem adott engedélyt, és a közgyűlési határozatot feloldotta.²⁵

Hogyan tovább? Ha a vármegye magára vállalja és kifizeti a választás költségeit, az egyszer kifizetett összeget aligha követelhetne volna vissza a Belügyminisztériumtól, az országgyűlés döntése pedig még mindig nem született meg. Ebben a helyzetben a vármegye régi kurucos múltjához méltó és az időhúzásra is kiváló lehetőséget biztosító utat választott. Bónis alispán a megye és Ilosvay között folyó perben szavatosként megidézette „Magyarország központi államkormányása képviselőjében” gr. Szapáry Gyula belügyminisztert, és azzal a keresettel fordult a Nyíregyházi Királyi Törvényszékhez, hogy a megye pervesztessége esetén 458 Ft 50 kr tőke összegben, ennek 1873. június 23-tól folyó 6%-os kamataiban és az okozott perköltségekben marasztalja el a vármegye köztörvényhatóságának javára!²⁶ A vármegye tehát megpróbálta továbbdobni a „labdát”: ha Ilosvay joggal hivatkozott arra, hogy a vármegye bízta meg a kellékek megrendelésével, akkor a vármegye most a kormány felelősségét hangsúlyozta:

22 MOL K 150. 1872-II-10-15092. (21510/1873).

23 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (14983/1875).

24 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (14983/1875).

25 MOL K 150. 1872-II-10-15092. (28181/1874).

26 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (14983/1875).

1.) Az „1949. évi 8. tc. szerint” — írja az alispán — (valójában az 1848:V. tc. értelmében) a képviselő-választások lebonyolításának feladata a Belügyminisztérium (és nem a vármegye) fennhatósága alatt álló Központi Választmány feladata.

2.) A választások költségeit az 1872:VII. tc. 2. § A. III. fejezete szerint a belügyminiszternek az országgyűlés által 1872. évre megszavazott 700 000 Ft-ból kell viselnie.

3.) Szabolcs vármegye 1872. évi költségvetésében a képviselő-választások költségeire külön összeget nem állapítottak meg.

A Nyíregyházi Királyi Törvényszék a szavatossági alkereset tárgyalásának határidejeként először 1874. augusztus 27-ét, majd gróf Szapáry távolléte miatt 1874. október 31-ét jelölte meg. Erről Szapáry Gyulát, Molnár Pál megyei tiszti ügyészt és Rézler György ügyvédet mint Ilosvay Kristóf képviselőjét értesítették.

A belügyminiszternek esze ágában sem volt megjelenni a tárgyaláson, hiszen ez egyet jelentett volna azzal, hogy egy köztörvényhatóság és a Belügyminisztérium közötti vitás ügyben a bíróságot illetékes döntéshozó fórumként elismeri! A jegyzőkönyvi tárgyalás során a védelem részéről az elleníratot az államkincstár jogi képviselője az 1868:LVI. tc. 84. §-a értelmében egyedül hivatott királyi ügyészség, a Királyi Kincstári Jogügyek Igazgatósága terjesztette elő. Az ellenírat szerint az ügyben a királyi törvényszék nem illetékes. Az 1869:IV. tc. 1. §-a — szól az érv — a közigazgatást és az igazságszolgáltatást egymástól elválasztotta, így a közigazgatásra vonatkozó ügyek a kormány hatáskörébe és nem a bíróságra tartoznak.²⁷

Valóban, a kiegyezés után hosszú ideig, 1896-ig a kormány és a közigazgatási hatóságok vitájában bíróság nem dönthetett, alkotmány- vagy közigazgatási bíróság nem létezett, így az utolsó szó joga a kormányé volt. Az 1870:XLII. tc. 16. §-a szerint egyes kormányrendelet ellen a végrehajtás előtt a törvényhatóság felírhatott, „ha azt törvénybe ütközőnek, vagy a helyi viszonyok miatt célszerűtlennek” tartotta. Abban az esetben azonban, ha a miniszter másodízben eltiltotta a törvényhatóságot módosító rendelkezésének végrehajtásától, az eredeti kormányrendeletet azonnal végre kellett hajtani.²⁸

A Belügyminisztérium könnyedén utasította el a vármegye javaslatát a „választásra előírányzott” 700 000 Ft-tal kapcsolatban is. Ez az összeg valóban a már működő országgyűlés képviselőinek lakbérére és napidíjára szolgált, és nem vonatkozott választási költségekre.²⁹

27 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (14983/1875).

28 Mtt. 1869–1871. 212. p.

A Belügyminisztérium az elleniratban kétségbe vonta az alispán szavatossági követelésének jogosságát is, sőt általában tagadta az ügyben az állam szavatossági kötelezettségét.

Mi is a szavatosság a kor fogalmai szerint? A szavatosságról a magyar polgári törvénykezési rendtartás (az 1868. évi LIV. tc.) 78–82. §§ szóltak. A korszak neves jogásza szerint „a jogát másra átszállítónak azon köteleztetését, mely szerint az átszállított jog birtokosát minden per útján háborgatók ellen védelmezni, jogsértés esetében pedig a sérelem megszüntetésére segédkezet nyújtani, s ha ezt nem tenné vagy nem tehetné, kármentesíteni is tartozik, szavatosságnak (evictio) azon személyt pedig, ki fel- vagy alperes által ily segély vagy jótállás végett bíróilag perbe hivatik, szavatosnak nevezik.”³⁰ A szavatosság eredhetett törvényből, kétoldalú, illetve terhes szerződésből, végrendeletből, végrehajtásból. (Szerződésről, végrendelettről, végrehajtásról a kisvárdai ügyben egyértelműen szó sem lehetett.) A szavatosságról az akkori törvények igen szórványosan és hiányosan rendelkeztek. A szavatosságról szólt mintegy 9 törvény, illetve rendelet a Hármaskönyvtől az 1871:VIII. tc. 73. §-ig.³¹ (Az elleniratban ezek közül kiemelték a Hármaskönyv I. része 74. cikkelyét és az 1659. évi dekrétum 35. cikkelyét. Az 1871:VIII. tc. 73. §-a ugyanezen törvény 19. §-ára utalt, amely az állam felelősségét mondta ki, a bírák vagy bírósági hivatalnokok hivatalos minőségben magánfeleknek okozott sikkasztásával kapcsolatban!)³² Ezek szerint — ahogy a Belügyminisztérium is hangsúlyozta — a szavatosságnak csak a szavatostól átszállt vagy vele közös joggal bírt javakban volt helye. A kérdés csak az, hogy a ládák, lécek és választási kellékek nem számítanak-e ilyen „átruházott javaknak”, a választásokon felhasznált nyomtatványokhoz, irodai szerekhez hasonlóan? Ezen a ponton — úgy gondolom — a Belügyminisztérium, illetve a Királyi Kincstári Jogügyek Igazgatóságának érvei a legbizonytalanabb területre tévedtek. A Belügyminisztérium szerint a megyei költségvetésben a titkos választásból származó kiadásokra nem különítettek el összeget, és ilyen kiadásokra a Belügyminisztériumnál sem nyitottak hitelt, vagyis a költségeket a Belügyminisztérium sem fedezheti, és a megyének előzetes helybenhagyás nélkül nem is volt joga intézkedni.³³ Valójában a titkos választásról szóló jegyzőkönyvet — ahogyan azt korábban jeleztem — a Belügyminisztériumhoz, ha

29 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (14983/1875).

30 *Dósa Elek*: Erdélykori jogtudosság. II. könyv. Kolozsvár, 1861. 511–512. p.

31 *Herczegh Mihály*: Magyar polgári törvénykezési rendtartás. Bp., 1896. 177. p.

32 Mtt. 1896–1871. 238. és 247. p.

33 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (37195/1876).

az utolsó pillanatban is, de felterjesztették. Az intézkedésről Szogyéni Emilnek köszönhetően tudott a minisztérium, így megsemmisíthette volna, ha azt jogtalan-nak találja, erre azonban nem került sor.

A minisztérium, illetve a királyi ügyészség érvei mégis meggyőzték a bíróságot, és az alispán keresetét 1876 februárjában elutasították.³⁴ Sajnos a perben hozott ítéletet nem találtam meg, mégis valószínű, hogy az állam kárfelelősségét a bíróság csak a Belügyminisztérium és nem a vármegye vonatkozásában tagadta. Ráadásul ekkor újabb vállalkozó állt elő követelésével: Mihalovics Ferenc „épfőtmeister” a nagykállói szavazóládák elfalazásának munkájáért, a ki nem fizetett 70 Ft 40 kr erejéig beperelte a nagykállói járásbíróság előtt dr. Bleuer Miklós választási elnököt mint megrendelőt.³⁵ Az ügy azonban nem került tárgyalás alá, mivel a kőművesmester követelését a megyei alispán közvetítése révén kiegyenlítették még a tárgyalás előtt!³⁶ Mi magyarázza a vármegye álláspontjának módosulását? Az 1872. évi képviselőválasztások költségeinek hosszan elhúzódó vitáját ekkorra már a Belügyminisztérium és az országgyűlés is megelégette!

Szomjas József, a tiszalöki választókerület országgyűlési képviselője a képviselőház 1875. április 22-i ülésén interpellációt intézett a belügyminiszterhez: „Szándékozik-e ezen költségnek kifizetésével a jóhiszemű vállalkozóknak oly régen függőben levő követelését kielégíteni...”, és a választási elnökök, valamint a megyei alispán ellen indított „közbotránykozást okozó” perek megszüntetése érdekében intézkedni? A belügyminiszter válaszában ismét leszögezte, hogy az igényelt összeget nem utalványozhatja, „mert nincs miből”, ugyanakkor ígéretet tett, hogy hajlandó póthitelből kifizetni, ha azt az országgyűlés törvényben megszavazza.³⁷

1876. június 5-én így nyert szentesítést az 1876. évi XXVI. tc., és így jutott a vállalkozók kifizetéséhez szükséges pénz birtokába a vármegye.

Érdekes ismét áttekinteni mi is történt valójában? A Belügyminisztérium megnyerte a szavatossági pert, fizetnie tehát nem kellett volna, mégsem hagyhatta magára a törvényhatóságot és az állam tisztviselőjét! Vajon mi volt az oka ennek a furcsa kitérőnek, miért nem fedezte a Belügyminisztérium a költségeket még 1872-ben?

Természetesen nem az összeg nagysága okozott gondot. Az ügy túlnőtte saját kereteit, és a minisztérium attól tartott, hogy engedékenysége az önállóságukat

34 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (8143/1876).

35 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (29589/1876).

36 MOL K 150. 1876-II-10-50815. (37195/1876).

37 MOL K 150. 1876-II-10-50815.

védelmező törvényhatóságok számára jelent biztatást. A Belügyminisztérium elvi értékű döntéssel kívánta világossá tenni a külön vármegye számára is:

1.) A törvényhatósági önkormányzat csak a kormánypolitikával összhangban működhet zavarmentesen. A törvényhatóság értelmezheti a törvény homályos rendelkezéseit a maga szempontjai szerint — a választások lebonyolításában meglehetősen szabad mozgástere van —, ha azonban döntéseinek politikai tartalma nem felel meg a kormány szándékainak, és még inkább, ha a döntés költségvetési feltételeit nem biztosítja, akkor a kormányzat határozott ellenállásába fog ütközni.

2.) Nem számíthat arra, hogy a kormányzat döntéseinek jogszerűségét független bírói fórum ellenőrizze vagy minősítse.

A megyei Központi Választmány 1872-ben természetesen több ok miatt sem finanszírozhatta a titkos választást a megyei költségvetés révén, és ezzel a Belügyminisztérium is tisztában volt.

A vármegyei Központi Választmány minden bizonnyal abból indult ki, hogy a választási ügyek — a választókerületek kialakítása kivételével — nem szerepelnek az új törvényhatósági törvény (az 1870:XLII. tc.) 3. és 43. §-ában szereplő ügyek között, más szóval, nem tartoznak a törvényhatósági bizottság közgyűlésének hatáskörébe. A titkos választás többletköltségeinek fedezésére tehát nem igényelhetett a közgyűléstől külön összeget. Abban az esetben, ha mégis ezt az utat járta volna, figyelembe kellett vennie, hogy a törvényhatósági költségvetés is a kormány utólagos jóváhagyása révén vált végrehajthatóvá, sőt a költségvetési tervzetben előzetes megállapodásra kellett volna jutnia a kormányt képviselő főispánnak és a törvényhatóság első tisztviselőjének, az alispánnak. Ezt a vármegyei Központi Választmány, úgy vélem, az alábbi okok miatt szerette volna elkerülni:

a) A baloldali többségű vármegyei hatalmi elit és a főispán között politikai ellentét feszült.³⁸

b) A megyei költségvetés c tétel nélkül is éppen elég terhelt volt. (A Számvevőség kimutatása szerint 1872 októberében 7000 Ft-ot meghaladó hiány mutatkozott a házipénztárban.)³⁹

c) A Központi Választmánynak így vállalnia kellett volna a kockázatot, hogy tervét már az előzetes egyeztetések során meghiúsítja a kormányzat.

A vármegyei tisztviselők tehát a törvény (az 1848:V. tc.) értelmében jártak el, és a per folyamán mindvégig hangsúlyozták: a Központi Választmány a Belügy-

38 Szabolcs, I. évfolyam. (1872) 18. sz.

39 MOL K 150. 1872-II-10-15092. (43198/1872).

minisztérium irányítása alatt álló testület, így költségeit is a minisztériumnak kell fedeznie. Ugyanakkor — és ez az érem másik oldala — mindent elkövettek, hogy a Belügyminisztérium minél később és minél kevesebbet tudjon a megyei választási ügyekről. Eljárásuk, döntéseik miniszteri jóváhagyásában ugyanis nem voltak biztosak.

Mindezek alapján a per győztese, a minisztérium mégiscsak belenyugodhatott abba, hogy 4 év múltán — a törvényhozás döntése alapján — a költséget megtérítse, még azon az áron is, hogy ezzel elvileg az állami kárfelelősség jegyében került lezárásra az ügy.

A vármegye pürroszi győzelmet aratott. Igaz, a titkos választásokat a terveknek megfelelően lebonyolította, a tartózásait pedig központi költségvetésből megtérítette, de a szavazóbotok „ára” jóval több volt 2093 Ft-nál: egy keserű tapasztalat. Az első törvényhatósági törvény (az 1870:XLII. tc.) elfogadását követően a központi kormányzattól való politikai, közigazgatási, pénzügyi függés szálai jóval szorosabbá váltak!

Úgy gondolom, hogy a szavazóbotok különös történetének voltak a polgári jogalkotás szempontjából előremutató következményei is. A szabolcsi ügy is szerepet játszhatott abban, hogy az 1881. LIX. tc. 9. és 10. §§ már kiküszöbölték a szavatossági pert, és helyébe az egyszerű perbehívást tették. Addig a szavatosság kérdését — abban az esetben, ha a szavatós kifogást tett a szavatossági kötelezettség ellen — a főperrel együtt közös ítéletben oldották meg. (1874–75-ben a vármegye számára is ez adott jó időhúzási lehetőséget.) 1881-től (1881:LIX. tc. 10. §) ha a perbehívott a perbehívó védelmét nem vállalta el — vagy ha a perbehívást nem tudták kézbesíteni a perbehívottnak — a főügyet ettől függetlenül folytatták és eldöntötték.⁴⁰

A választási költségek vitája mögötti mélyebb ellentmondásokat még hosszú ideig nem sikerült feloldani: ilyen volt az állami kárfelelősség kérdése vagy a közigazgatási bíróság hiánya. Történetünkben a felelősség elvét az állami hivatalnok (Ilosvay Kristóf) esetében kimondta a bíróság, a továbbiakban azonban a Belügyminisztérium immunitását védelmezte, igaz ugyanakkor, hogy az 1876. évi XXVI. tc. az állam kárfelelősségének hallgatólagos elismerése jegyében fogant! (Ez még távol állt az állam felelősségének általános jellegű törvényi elismerésétől.) A törvényhatóságok és a minisztériumok vitás kérdéseinek eldöntésére még 1896-ig nem létezett független bírói fórum, miközben a törvényhatóságok egyre kevesebb

40 *Herczegh M.*: i. m. 168. és 171. p.

önállósággal léphettek fel régi szerepükben az alkotmány védőiként és a törvények őreként.

További felhasznált irodalom

Sarlós Béla: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp., 1976.

Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp., 1976.

Kecskés László: Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség. Bp., 1988.